

bilimname XXXVII, 2019/1, 1029-1055
Geliş Tarihi: 02.12.2018, Kabul Tarihi: 17.04.2019, Yayın Tarihi: 30.04.2019
doi: <http://dx.doi.org/10.28949/bilimname.525866>

KAZAKİSTAN ORTAÖĞRETİM KURUMLARINDA DİN EĞİTİMİNİ OLUMSUZ YÖNDE ETKİLEYEN FAKTÖRLER

İlyas ERPAY^a

Öz

Bağımsızlık öncesi din eğitiminden yoksun bırakılmış olan Kazakistan halkının, bağımsızlığın ilk yılları ile birlikte dine karşı olan ilgisi artmıştır. Bağımsızlığın bu ilk yıllarında ülkedeki misyoner sayısı ile misyonerlik faaliyetleri de hız kazanmıştır. Gerek dine olan bu ilgi gerekse de misyonerlik faaliyetinin artışı ülkede, din ve din eğitimi önemli hale getirmiştir. Kazakistan için en önemli meselelerden biri laiklik çerçevesinde din devlet ilişkisini geliştirmek olarak görülmektedir. Bu bağlamda devlet, bağımsızlığın ilk yıllarında kendi haline bıraktığı din meselesine ilerleyen yıllarda müdahil olmuş, dinler ve mezheplerin birbirleriyle ve devletle olan ilişkilerini düzenlemekte önemli kararlar almış ve kanunlar çıkartmıştır. Kazakistan egemenliğini aldıktan sonra kendisini laik, demokratik, sosyal, din ve vicdan hürriyetine saygılı bir devlet olarak nitelendirmektedir. Ülkede anayasa ve kanunlar bu çerçevede oluşturulmuş, din ile devlet arasındaki ilişki bu temeller üzerine kurulmuştur. Bu değerler aynı zamanda dini faaliyetler ve din eğitimi ile ilgili kanunların da alt yapısını oluşturmuştur. Kazakistan nüfusunun büyük oranı İslâm dini ile Hristiyanlığın Ortodoks mezhebine mensuptur. Ancak Kazakistan, diğer ulusların ve dinlerin de varlığını sürdürmekte olduğu, bu durumun bir zenginlik kaynağı olarak algılandığı çok uluslu ve çok dinli bir devlettir. Kazakistan Anayasası ve “Dini Hizmet ve Dini Kurumlar” kanunu, ülke içerisinde yaşayan çok çeşitli dini ve etnik gurup mensupları için en büyük güvence olmuştur. Bütün bunların neticesinde “din” “eğitim” perspektifinde ele alındığında ülkede din eğitimi, ortaöğretim kurumlarında “bütün dinlerin tarihini öğretme ve dini inançları tanıma” amacıyla da olsa yapılmaya başlanmıştır. Ancak ortaöğretim kurumlarında müstakil olarak, İslâm dininin öğretilmesi söz konusu değildir. Yüksek öğretim kurumlarında ise ilahiyatçı yetiştirilmesi için fakülteler ve bölümler açılmıştır. Bu çalışmada Kazakistan’daki dini durum ve ortaöğretimdeki din eğitimi incelenmiş, din eğitimi olumsuz yönde etkileyen etmenler ele alınarak, ortaya çıkan durum ile ilgili öneri ve gerekçeler

^a Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ilyaserpay@hotmail.com

sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Din Eğitimi, Kazakistan, Ortaöğretim, Din Eğitiminde Olumsuz Faktörler, Örgün Din Eğitimi.

THE FACTORS AFFECTING NEGATIVE EDUCATION IN THE MEDITERRANEAN INSTITUTIONS IN KAZAKHSTAN

The first years of independence and the first years of independence In the Republic of Kazakhstan, the increase in the interest of the people deprived of religious education in religion and the intensification of the activities of the foreign missionaries revealed the importance of religious and religious education in the country. One of the most important issues for Kazakhstan seems to be the development of religion-state relations within the framework of secularism. In the first years of independence, associations and institutions in autonomous structures and the necessity of arranging religious relations with the state after the religious activities left to the people revealed the necessity of the state institutions to get the authority on religious education. In this context, the state intervened in the years leading up to the religion issue which was left behind in the first years of independence, and made important decisions in order to regulate the relations of religions and sects with each other and with the state. After its sovereignty, Kazakhstan has defined itself as a state that respects the freedom of secular, democratic, social, religious and conscientiousness. In recent years, Kazakhstan has been structuring religious activities and religious education in accordance with the constitution and laws of the state. In Kazakhstan, Kazakhstan is a multinational and multi-religious state, where the majority of the population belongs to İslâm and Orthodox Christianity, other nations and religions continue to exist, and this situation is perceived as a source of wealth. The Constitution of Kazakhstan and the ları Religious Service and Religious Institutions çok law have been the greatest guarantee for a wide range of religious and ethnic groups living within the country.

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Giriş

Batı ülkelerinin geneline baktığımızda laiklik ilkesinin temel prensibi olan din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması benimsenmiş; ancak laikliğin uygulanması meselesinde her ülke laikliği kendi kültür ve değerlerine göre farklı şekillerde uygulamaya koymuştur.¹ Bu bağlamda Kazak toplumunun dini yaşam ve dünya görüşünü anlamak için onun gelenek, görenek, adet ve kültürünü oluşturan sosyolojik yapısını araştırıp

¹ Orazbay Sercan, "Kazakistan Desturli Dini Men Töl Tarixinig Özekti Meseleleri", *Memleket-Din Katınası Meselesi* (Türkistan, 2013), 208.

incelemek ve ortaya koymak gerekir.² Dolayısıyla Kazakistan'da da laiklik ilkesi, din gibi halkın öz kültür, gelenek, görenek ve dünya görüşüne göre şekillenmektedir. İslâm dünyasında ortaya çıkan aşırı dini gurupların İslâm'a bakış açıları ve terör faaliyetleri Kazakistan'daki dini süreç ile din eğitimini etkilemiş, bu da ülkedeki dini kurumların devlet tarafından denetim ve kontrol mekanizmalarını oluşturmuştur. Bağımsızlığın ilk yıllarında kurulan Cumhurbaşkanı İdaresindeki Dini Kuruluşlar ve İlişkiler Konseyi, 1997 yılında feshedilmiştir. Bu dönemden sonra Bilgi ve Kamu İzni Bakanlığı, dini kurum ve kuruluşlarla koordinasyonu sağlaması amacıyla yetkilendirilmiş, Dini Birliklerle İlişkiler Konseyi Sekreteryası kurulmuştur. 2005 yılına gelindiğinde istenen netice alınmamış olacak ki Adalet Bakanlığına bağlı Din İşleri Komitesi kurulmuş, din devlet ilişkilerinin sistemli hale gelmesi için ilk adım atılmıştır. 2011 yılına gelindiğinde önemli gelişmeler ortaya konmuş, Din İşleri Ajansı kurulmuş, Dini Faaliyetler ve Dini Kurumlar Kanunu çıkarılmış, dini kurum ve kuruluşlar ile devlet ilişkileri yeniden ele alınmıştır.

Kazakistan devleti Dini Faaliyetler ve Dini Kurumlar Kanunu ile kendine has bir model ortaya koymuştur. Kanunun giriş kısmında *"Bu kanun, Kazakistan Cumhuriyetini demokratik, laik ülke olarak tanımlar, her bir vatandaşın din ve vicdan özgürlüğünü kabul eder, her bir bireyin dini inancına bakılmaksızın kanun önünde eşit olduğunu garanti altına alır, İslâm'ın Hanefilik ve Hristiyanlığın Ortodoks mezheplerinin halkın manevi mirasındaki, kültür ve medeniyetinin gelişimindeki tarihi rolünü kabul eder, Kazakistan halkının manevi mirasıyla uyumlu diğer dinlere saygı duyar, dinler arası uyum, dini hoşgörü ve vatandaşların dini inançlarına saygıyı esas alır"*³ ifadesiyle iki dinin içerisindeki iki mezhebin tarihi ile kültürel etkisinden bahsetmiş ve İslâm'ın Hanefilik, Hristiyanlığının Ortodoks mezhebine güvence vermiştir.

Kazakistan Cumhuriyeti Din İşleri Ajansı'nın Dini Faaliyetler ve Dini Kurumlar Kanunu hakkındaki yasanın çıkarılması konusunda önemli çalışmaları olmuştur. Bu kanunla beraber Din İşleri Ajansı önceden kurulan dini kurum ve kuruluşları yeniden kayıt altına almış, bir yılda kaydını yenilemeyen dini kurum ve kuruluşlar ile misyonerlerin faaliyetlerini durdurmuştur. Bu çerçevede özerk yapıda olan Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı dahil resmi ve gayri resmi dini kurum ve kuruluşlar kayıt altına alınmış, denetime tabi tutulmuştur. 2014 yılına gelindiğinde Din İşleri Ajansı Kazakistan Cumhuriyeti Kültür ve Spor Bakanlığı bünyesinde

² Sayfunov Bavırjan, Adet-Gurup Ugumdarının Dini Meni, Kazakistan Desturli Dini Men Töl Tarixiniğ Özekti Meseleleri, 2013, 218.

³ "Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан", Закон Республики Казахстан от 11 октября 2011 года № 483-IV., Erişim: 10 Aralık 2018, <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000483>.

komite düzeyine düşürülmüştür. 2016 yılına gelindiğinde Kazakistan Cumhuriyeti Din İşleri ve Sivil Toplum Bakanlığı kurulmuş, din ile devlet arasındaki ilişkiyi düzenlemekle yetkili kurum bakanlığa dönüştürülmüştür. Din İşleri Komitesi yeni kurulan Din İşleri ve Sivil Toplum Bakanlığına bağlanmış, devlet kurumları ile dini birlikler arasındaki uygulamada ortaya çıkan ilişkiler ile yetki alanı sınırlandırılmıştır. Kazakistan cumhuriyeti devlet başkanı N. Nazarbayev'in 28 Haziran 2018 tarihli kararıyla Din İşleri ve Sivil Toplum Bakanlığı, Sosyal Kalkınma Bakanlığı olarak değiştirilmiştir. Din konusu yeni kurulan bakanlığın görevleri arasında danışmanlık hizmeti olarak yer almıştır. Bu bağlamda dini faaliyet yapan bütün sivil toplum örgütleri ile özerk yapıdaki Din İşleri Başkanlığına bağlı dini kurumlar⁴ sıkı bir denetime tabi tutulmuştur.

Bu çalışmada Kazakistan'da bağımsızlık sonrası din eğitimi durumunun ve ortaöğretim kurumlarında din öğretimi ile din dersleri verilmesinin önündeki engellerin incelenmesi amaçlanmıştır. Döküman incelemesine dayalı olarak hazırlanan bu çalışmanın kapsamını Kazakistan'daki ortaöğretim kurumlarında İslam dininin temel öğretilerine yönelik bir din dersinin verilememe nedenleri oluşturmaktadır. İslam dini haricindeki diğer dinlerin eğitim meselesi müstakil bir incelemeyi gerektirecek kadar geniş bir çerçeveye sahip olduğu için bu çalışmanın kapsamına dâhil edilmemiştir. Konunun, Kazakistan özelinde bütüncül bir yaklaşımla irdelenmemiş olması çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Çalışmanın alana ve ileride yapılacak olan çalışmalara olumlu yönde katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

A. Kazakistan'daki Dini Durum

Kazak halkı, tarihsel süreç içerisindeki İslâm dininin önemini farkındadır ve bu farkındalıkla, İslâm'ı yeniden canlandırarak, yaşamın bir parçası haline getirilmeye çalışmaktadır. Ancak bu süreçte tarihsel, kültürel ve toplumsal gerçekliği dikkate alarak adımlar atılmalıdır. VII. asırlarda İslâm dini ile tanışan bu coğrafyada kurulan devletlerin XIII. asırlara kadar resmi dini İslâm olmuştur. Ebu Hanife'nin metodu olan toplumun meselelerini çözmeye Kur'an'ın hükümleri ile beraber halkın gelenek-görenekleri, adet ve İslâm'a aykırı olmayan tutumları göz önünde bulundurması Orta Asya'nın konargöçer halkı için, özellikle de Kazaklar için önemli bir değer olmuştur.⁵ VII. ve VIII. yüzyıllarda dinî bilgiler veren okul, medrese gibi eğitim kurumlarının varlığı bilinmektedir. Önceden İsfidjab,

⁴ Kazakistan'da Din İşleri Başkanlığı özerk bir kurumdur. Din görevlilerinin devlet tarafından ücretleri ödenmez ve devletin resmi dini kurumunun olması laiklik ilkesi ile bağdaştırılamaz.

⁵ Aydar Abyov, "Kazakstandağı Destürlü İslamnıg Erekselikterimen Meseleleri", Erişim: 25 Aralık 2018, <http://mckr.kz/meropriyatya-tsentra/nashi-publikatcii/item/182>.

Taraz, Sayram, Türkistan, Otırar vb. şehirlerde birçok medresenin bulunduğu ve sayısının 84'e ulaştığı bilinmektedir.⁶ Medreselerin gelişmesi, 13. yüzyılda Karahallı ve Harezmsahlr devletinin yıkılmasına kadar sürmüştür; ancak Moğol istilası ile Otırar gibi bölgede birçok şehirler yağmalanmış, kütüphaneler ve eğitim kurumları yakılarak yok edilmiştir. 15. yüzyılda Özbek hanlığı kurulması ve arkasından Altın Orda devletinin yıkılmasıyla beraber ortaya çıkan Kazak Hanlığı (XV-XIX) dönemlerinde dini eğitim kurumları olan medreseler, artarak devam etmiştir. Kazak Hanlığının Rusya Çarlığına katılması ile başlayan İslam'ın zorlu süreci, 1917 Bolşevik ihtilali sonrasında SSCB'nin kurulmasıyla doruk noktaya ulaşmıştır. Bölgede ateizmin benimsenmesi, din ve din eğitime karşı sert tutumu beraberinde getirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında SSCB'nin dine karşı yumuşama politikası izlemesi etnik ve dini kimlik arasındaki bağı güçlendirmiştir. Bu dönemde Kazakların örf, adet ve geleneksel yaşamları zorla Sovyet kültürü ile ilişkilendirilirken, Müslüman kimlikleri ancak ulusal kimlikleri içerisinde harmanlanarak korunmuş ve böylece dini yaşantıları ulusal kültürlerinin bir parçası haline gelmiştir. Dini ibadet şekilleri, camilerde yapılan dini ritüeller "kötü" ve "aşırılık" olarak kabul edilmiş, Kazakların Müslümanlığı anlama ve algılama şekilleri değişmiştir.⁷ İslâm Kazaklarda sadece cenaze törenleri, çocuğun doğumu, sünnet, nikah gibi toplumsal alanlarda yer bulmuştur. İslâm'ın yerleşmesi, hane içerisinde gelenek ve göreneklerin İslâmi olarak algılanması Kazakların kendilerini "doğal olarak" Müslüman görmelerine neden olmuştur.⁸ Bugün toplum her ne kadar dini bilgidan yoksun, İslami kuralları tanımaktan uzak olsa da Kazak olmak, Müslüman olmakla eş değer olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra halkın büyük bir kısmı (sakal bırakan, başörtüsü takan v.b.) dini ritüellere azami riayet edenlere karşı mesafeli durmaktadır diyebiliriz. Dolayısıyla Kazakların İslam dini algısı örf, adet ve kültür olarak karşımıza çıkmaktadır.

Omelicheva'ya göre bağımsızlıktan sonra Kazakistan, "resmi" ve "resmi olmayan" Sovyet dönemi İslâm anlayışını benimsemiştir. Sovyet hükümetinin Tasavvufu ilgili olarak kullandığı "gayri resmi" İslâm etiketi anlamını değiştirmiş ve günümüzde dini "aşırılıkçı" ve "köktencilik" iddialarıyla ilişkilendirilmiştir. Tasavvuf, mevcut hükümet tarafından aşırı bulunsa da tasavvuf ehli kimselerin hükümet rejimine karşı bir muhalif

⁶ İbrahim Kaplankiran, "Ana Dili Eğitimi Dergisi Journal of Mother Tongue Education Kazakistan Cumhuriyetinde Eğitim Sisteminin Tarihî Seyri ve Günümüzdeki Yapısı" 5 (2017): 33.

⁷ McBrien 2006, 344; Aktaran: Mariya Y. Omelicheva, "Islam in Kazakhstan: A survey of contemporary trends and sources of securitization", *Central Asian Survey*, 2011, 245.

⁸ Omelicheva, "Islam in Kazakhstan: A survey of contemporary trends and sources of securitization", 246-247.

durumları yoktur. Sadece önde gelen bazı Sufi figürlerin Kazakistan Din İşleri Müftüleri ile uyuşmayan fikirleri ve tutumları bulunmaktadır.⁹ Ancak Kazakistan hükümetinin tasavvufa karşı yaklaşımı her ne kadar böyle olsa da Bağımsızlık sonrası Kazakistan'ın dine yaklaşımı Sovyet dönemi din politikalarından çok farklı olduğunu söylemek gerekir. Sovyet döneminde Kazakistan'da, dini dernek ve kurumların oluşumuna hiçbir şekilde izin verilmezken, bağımsızlık sonrası ilk yıllardan başlayarak bütün dini kurum ve kuruluşlara izin verilmiş, dini kurum ve kuruluşların sayısı 2011 yılı 4551'e yükselmiştir.¹⁰ Bağımsızlık sonrası sadece Kazakistan değil diğer bağımsız Türk devletlerinde, bütün bu tarihsel ve kültürel altyapıdan yoksun diğer dinlere mensup misyonerlere kucak açılmıştır. Bunun yanı sıra İslâm adına ortaya çıkmış; Vahhabilik, Bahailik, Kadiyanilik, İsmaililik, gibi dini kullanan siyasi akımlar, Hizb-ut Tahrir ve Taliban gibi aşırı dini oluşumlar kontrolsüz bir şekilde faaliyet yürütmeye başlamışlardır.¹¹

Orta Asya ve Kazakistan'da radikal İslami hareketler ve farklı dinlerdeki misyonerlik faaliyetleri, toplumun bütünlüğüne zarar vermiş ve huzurunu kaçırmıştır. Nitekim dini kuram ve dernekleri kontrol etme lüzumu ortaya çıkmıştır. Bu amaçla Din İşleri Ajansı kurulmuş, Dini Faaliyetler ve Dini Kurumlar Kanunu çıkarılmıştır. Din İşleri Ajansının görevi, dini faaliyetlerin resmi olmayan kurumlarda tamamen yasaklamak değil dini kurum, dernek ve kuruluşların kuruluş maksatlarına uygun şeffaf bir şekilde faaliyetlerini yürütmesine imkân sağlamak olmuştur. Din adı altında kurulmuş ancak amaçları dışında faaliyet yürüten kurum ve dernekler ayıklanmıştır. Bu da gerçekten dini kaygı taşıyan kurum ve kuruluşların menfaatine bir durumdur ki, bu tür oluşumlar faaliyetlerini sürdürmektedir.

Bağımsızlığın ilk yıllarından bugüne misyonerlik faaliyetleri için çeşitli önlemler alınmıştır. 1990 yılında Kazakistan genelinde toplam 670 dini kurum bulunmaktadır. Bunun içerisinde İslâm dinine ait kurum sayısı 46 iken, Ortodoks 62, Katolik 42, Evangelist-Hıristiyan Baptistler 168, Yedinci Gün Adventistleri 36, Yehova Şahitleri 27 dini kurum ile yer almıştır. 1990'lı yıllara baktığımızda Kazakistan'ın büyük bir çoğunluğunu oluşturan Kazak Müslüman halkın dini kurum ve ibadethane sayıları, Kazakistan içerisinde yaşayan ancak Müslüman olmayan diğer halkların dini kurum ve

⁹ Omelicheva, "Islam in Kazakhstan: A survey of contemporary trends and sources of securitization", 245.

¹⁰ "Государство и Религия", *Религиозные Объединения в Республике Казахстан 4* (2012).

¹¹ Sabri Hizmetli, *Orta Aziya Türk Respublikalarındaki Ziyandı Ağımdar jane Misyonerlik* (Almatı, 2006), kit. 60.

ibadethanelerinden daha az sayıda olduğunu görmekteyiz.¹² 1 Ocak 2018 tarihi itibarı ile ülke içerisinde 18 dini kurum ile bunlara bağlı 3449 dini kuruluş ve ibadethaneler yer almaktadır. Ülke genelinde 2383 İslâm, 299 Ortodoks ile 84 Katolik Kilisesi, 13 Evangelist Luteryan Kilisesi, 182 Evangelist-Hıristiyan Baptistler, 4 Mennonite Kilisesi, 13 Metodist Kilisesi, 218 Pentekostal Kilisesi, 99 Presbiteryen Kilisesi, 42 Yedinci Gün Adventistleri, 25 Yeni Apostolik Kilisesi, 60 Yehova Şahitleri bulunmaktadır. Ayrıca 2 Budizm, 7 Hinduizm, 9 Krişna, 6 Bahai, 2 İsa Mesih Son Zaman Azizler Kilisesi (Mormonlar), 1 Birleştirme Kilisesi olmak üzere toplam 3449 dini kurum ve kuruluşlar yer almaktadır.¹³ Bu bilgiler ışığında bağımsızlık öncesine göre bugün Kazakistan'da mensubu bulunan bütün dinlerin kurum ve kuruluşlarında artış gözlenmektedir. Ancak İslâm özelinde baktığımızda dini kurum ve kuruluşların oranında çok daha fazla artış olduğunu görmekteyiz.

Müslümanlara ait camilerin tamamı özerk bir yapıda olan Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığına bağlı olarak faaliyetlerini yürütmektedirler. Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı tarafından yapılan dini kurum ve kuruluşların sayısı her geçen gün artmış, yeni ibadethaneler yapılmış ve birçok ibadethane ise restorasyondan geçirilmiştir. Bunun yanı sıra Kazakistan Müslümanları Din İşlerine bağlı çeşitli din eğitimi veren kurumlar yer almaktadır. Bu kapsamda 9 medrese (2018 yılında medrese-kolej haline dönüştürülmüştür), 2 Kur'an okumayı öğreten ve hafız yetiştiren hafız okulu, imamların mesleki yeterliliğini arttırmak için bir İslam Enstitüsü yer almaktadır.

Kazakistan'da, Roma Katolik Kilisesi mensubu misyonerleri ülkede en fazla misyoneri bulunan dini kurumların başında gelir. Diğer bir misyoner sayısı fazla olan dini kurum Ortodoks mezhebine bağlı misyonerlerelerdir. Roma Katolik Kilisesi ve Protestan toplulukları arasında yer alan Pentekostal Kilisesi, Baptist Kilisesi, Yedinci Gün Adventistleri Kilisesi, Evanjelist Lüteriyen Kilisesi faaliyetlerini Kazakistan devleti ile aralarında yapılan Konkordato esasınca yürütmektedir.

Kazakistan genelinde Hıristiyan Ortodoks Kilisesi 1991'de, Kutsal Sinod'un kararı ile üç bölüme (Almatı ve Semipalatinsk, Çimkent ve Urallar)

¹² "Съезд Лидеров Мировых И Традиционных Религий", *Анализ религиозной ситуации в Казахстане*, Erişim: 20 Aralık 2018, <http://www.religions-congress.org/content/view/151/35/lang,russian/>.

¹³ "Din Meseleleri Jönündegi Gılmı-Zerttev jane Taldav Ortalgı", 2018, erişim: 16 Aralık 2016, <http://www.niac.gov.kz/kz/expertiza/item/33-spisok-ustavov-religioznykh-ob-edinenii-imeyushchikh-polozhitelnoe-zaklyuchenie-religiovedcheskoj-ekspertizy>.

ayrıldılar.¹⁴ Ortodoks kiliselerine bağlı olarak bir dini okul, 7 dini eğitim kursları ve 84 Pazar günü okulları bulunmaktadır. Kazakistan'da Katolik Kilisesi din eğitimi faaliyetlerini ise 1997 yılında Karagandı şehrinde açılan "Redomtoris Mater" adındaki Katolik yükseköğretim kurumun da yapmaktadır. Ayrıca 1998 yılında Kuzey Kazakistan Vilayetinde açılan Aziz (Kutsal) Lorents Hıristiyan ilkokulu da faaliyet yürütmektedir.¹⁵

B. Ortaöğretim Kurumlarında Din Öğretimi

Kazakistan, bağımsızlıktan sonra ortaöğretim kurumlarında uzun bir süre din ile ilgili bir ders koyma gereği duymamıştır. Ülkede din dersi verecek kadroların bulunmaması ve din dersinin ortaöğretim kurumlarında gerekliliğini ortaya koyacak bilimsel altyapı eksikliği gibi nedenler bu durumu geciktirmişti. Din ile ilgili ders ilk defa 2009 yılında, ortaöğretim 9. Sınıf programı için hazırlanmış ve haftada iki saat olarak müfredata konmuştur. Seçmeli ders olarak müfredata giren bu dersin adı "Din Bilimi Temelleri" olarak belirlenmiştir.¹⁶ Dersin amacı, öğrencilere dinlerin tarihi süreci ve dünyadaki dini inançlar hakkında genel bilgi vermek olarak belirlenmiş ve dersin içeriği bütün dinleri kapsayacak şekilde, devletin laiklik anlayışına uygun olarak oluşturulmuştur. Din Bilimi Temelleri dersinde genel dinler ve inançlar ile Politeizm ve Monoteizm üzerinde durulmuştur. Ayrıca dinlerin tarihi süreç içerisindeki ortaya çıkışı, eski dinlerden Mısır, Mezopotamya, Yunan ve Roma dinleri ile Hindistan, Çin gibi doğu ülkelerinin dinleri ve Türklerde tanrı anlayışı konu edinilmiştir. Yahudilik, Budizm, Hıristiyanlık ve Hıristiyan mezhepleri başlıklar halinde yer almış, sonrasında ise İslam, İslam dininin ortaya çıkışı, Hz. Muhammet Peygamber, Kur'an, İslam mezhepleri, İslam'da ilim ve medeniyet konusuna değinilmiştir. Bir diğer konu ise Kazakistan'daki İslam dini ve Kazakistan'daki Hıristiyan dini ile Ortodoks, Katolik, Protestan mezheplerinin durumu irdelenmiş İncil, Kur'an ile Buda heykeli, Kâbe, Taç mahal, Hoca Ahmet Yesevi türbesi vb. fotoğraf yer almıştır.

2017 yılında Bilim Bakanlığı, daha önce koymuş olduğu seçmeli ders yerine dokuzuncu sınıf öğrencileri için zorunlu ders olarak "Dini Araştırmaların Sekülerliği ve Temelleri" dersini müfredata koymuştur. Yeni ders kitabındaki vurgu sekülerlik üzerineydi. Bu, açıkça hükümetin din hakkındaki görüşünü yansıtmakta ve laikliği koruma arzusuyla

¹⁴ Zengin Mahmut, Badagulova Zhansaya, "Religion and Religious Education in Kazakhstan", *Karaemas Journal of Educational Sciences* 5 (2017): 49-63.

¹⁵ Sultanmurat Borbasova, Karlıgaş Abjalov, "Kazakistan'da Din Eğitimi", Erişim: 16 Aralık 2018, <https://docplayer.biz.tr/22693224-Kazakistan-da-din-egitimi-giris.html>.

¹⁶ Gulnar Nadirova v.dğr., "Religious education in a comparative perspective: Kazakhstan's searching", *Anthropologist*, 2016, 100.

uyumluydu.¹⁷ Mevcut durumda bu ders 9. sınıflara haftada 1 saat olarak okutulmaktadır.

Diğer taraftan sadece din derslerinin verildiği Kazakistan Müslümanları Din İşlerine bağlı bulunan medreselerin, 2018 yılının Eylül ayından itibaren Medrese-Kolej olarak faaliyet göstermesi kararlaştırılmış ve medreseler bir nevi örgün eğitim içerisine alınarak formal eğitime kavuşturulmuş, öğrencilerin din dersleri ile birlikte fen ve sosyal bilimler derslerini almalarına olanak sağlanmıştır. Medrese-kolejlerde eğitim 3 yıl olarak planlanmakta ve herhangi bir nedenle bir veya iki yıl eğitim alıp bitiremeyen öğrencilere sertifika verilmesi öngörülmektedir. Örneğin medrese-kolejde bir yıl okumuşsa ona Ezancı (Müezzin), İkinci sınıfı bitirmiş ve ayrılmışsa ona Molla (imam) sertifikasının verilmesi öngörülmektedir. Üçüncü sınıfı tamamlayanlara ise İslâm Bilimi mesleki diploması verilmesi planlanmaktadır. Bu bağlamda ülke genelinde 9 medrese, Din İşleri Başkanlığı ve Bilim Bakanlığı iş birliği ile Medrese-koleje dönüştürülmüştür. Amaç, Din İşleri Başkanlığının ihtiyaç duyduğu daha donanımlı din bilgini yetiştirmektir. Öğrenciler ortaokul mezunları arasından Kazakistan Müslümanları Din İşleri Kurultayının belirlediği esaslar üzerine seçilerek kabul edilmektedir. ¹⁸ Medrese-kolej mezunları ortaöğretimi tamamlamış sayılmakta ve meslek lisesi mezunları olarak Din İşleri Başkanlığı'nda çalışabilir veyahut kazanması durumunda istediği üniversitenin herhangi bir bölümde okuyabilir.

C. Örgün Eğitim İçinde Din Öğretimi Olumsuz Yönde Etkileyen Faktörler

Kazakistan Cumhuriyeti, bağımsızlığının ilk yıllarında her ne kadar ortaöğretim kurumları müfredatı içerisinde din dersi koymamış olsa da sivil toplum örgütlerinin ve sivil toplum örgütü olarak kabul edilen özerk yapıdaki Din İşleri Başkanlığının din eğitim kurumları açmasına imkân tanımıştır. Ancak 2004 yılından sonra çeşitli kısıtlamalar ve sivil toplum örgütlerinin açmış olduğu dini kurumların lisans almalarına ağır şartlar getirilmesi özerk yapıdaki din eğitim kurumlarını azaltmıştır. 2011 yılında çıkarılan Dini Faaliyetler ve Dini Kurumlar Kanunu çerçevesinde din tamamen devlet kontrolüne alınmıştır. Roman Podoprigora, bu kanunla beraber Kazakistan'da din adamları dahil din eğitiminin ve dini kurumların yasaklandığına, kamu ve özel eğitim kurumlarında ibadet yasağı

¹⁷ Roman Podoprigora, "School and Religion in Kazakhstan : No Choice for Believers School and Religion in Kazakhstan : No Choice for Believers", *Journal of School Choice* 12/04 (2018): 12.

¹⁸ "Министерство юстиции Республики Казахстан", *Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года N 319 Об образовании*, Erişim: 10 Aralık 2018, <http://www.adilet.gov.kz/ru/node/988>.

getirildiğine, okullarda dini tören ve toplantıların yasaklandığına, eğitim kurumlarına 300 metre mesafedeki sivil toplum örgütlerine ait dini kurumların kapatıldığına, okullarda dini kıyafet ve sembollerin yasaklandığına dikkat çekmektedir. Bu nedenle, dini eğitim, ağırlıklı olarak Sovyet zamanlarında olduğu gibi dini personelin eğitimi olarak kabul edildiğini belirterek devletin, bu durumda bile dini kurumların faaliyetlerini izlediğini ve dini eğitim kurumlarının sayısını sınırlamaya çalıştığını iddia eder. Bu konuda din eğitiminin sadece devlet okullarında verilmediği, özel kurumlarda serbest olduğu 1990 dönemine dönülmesi gerektiğini belirtir.¹⁹ Bu durum her ne kadar din ve din eğitimi şartlarını zorlaştırmış, dini amaçla kurulan sivil toplum örgütlerini sıkıntıya sokmuş görünse de kanaatimce amaç hâsıl olmuştur. Bu girişimle devlet, dini amaçla kurulmuş hakiki sivil toplum örgütleri ve Din İşleri Başkanlığına bağlı kurumlar ile farklı amaçlarla kurulan ancak dini faaliyet yürüten veya dini faaliyet yapma amacıyla kurulan ancak farklı faaliyet yürüten sivil toplum örgütlerini birbirinden ayırmış, amacı doğrultusunda faaliyet yürütmeyen kurumları kapatmıştır. Amacı doğrultusunda faaliyet yürüten dini kurumlara da imkân tanımıştır.

2018 yılı itibariyle Kazakistan'da özel okulların sayısı 120 iken, devlet okullarının sayısı 7100'e yükselmiştir. Okul çağındaki çocuk sayısı 2.6 milyondur. Bunun yaklaşık 20 bini özel okullarda okumaktadır.²⁰

Devlet, dini derneklerin okullara girmesine ve aynı zamanda dini derneklere bağlı özel okullarda da dini öğretiye izin vermemektedir. Ancak devlet ateist ideolojiden sonra din eğitimi için yeni adımlar atılması gerektiğinin farkındadır. Devletin din eğitimi konusunda adım atmak istemesi dini teşvik etmekle ilgili değil, tamamen gençlerin aşırılık yanlıları veya teröristler dahil olmak üzere dinle ilgili aşırıcılığa kaçma kaygısındanır.²¹ Kazakistan şartlarında, derneklerin resmi veya özel okullara yönelik programlar geliştirip, din dersi vermesi uygun olmayan bir durumdur ki, devlet de bu önlemi almıştır. Derneklerin özel ve resmi eğitim kurumlarında din eğitimi vermesi kaosa neden olabilir. Din eğitimi, derneklere bırakıldığında hangi derneğin, dini doğrusuna ve dini anlayışına göre yapılacak sorusu gündeme gelir ve işin içinden çıkılmaz bir hal alabilir. Din dersi devlet tarafından, bilimsel araştırmalara dayalı, dini bilgilerin verilmesi ve dini davranışların kazandırılması amacıyla yapılmalıdır. Diğer taraftan dini amaçla kurulmuş sivil toplum örgütleri din eğitimi yapmak

¹⁹ Podoprighora, "School and Religion in Kazakhstan : No Choice for Believers School and Religion in Kazakhstan : No Choice for Believers".

²⁰ Ольга Кудряшова, "Учредителем газеты «Курсив», Сколько стоит частное образование в Казахстане?...", Erişim: 10 Aralık 2018, <https://kursiv.kz/about%0AКопирование возможно только при ссылке на Kursiv.kz>.

²¹ Podoprighora, "School and Religion in Kazakhstan : No Choice for Believers School and Religion in Kazakhstan : No Choice for Believers", 9.

istememesi halinde, devlet tarafından özel okul kriterleri gibi din eğitim kurumları kriterleri belirlenmelidir. Din eğitimi yapılacak mekânın özellikleri, öğrenci kabul yaşı ile barınma alanı ve beslenme şartları, din eğitimi yapacak hocanın (İlahiyat mezunu olması) nitelikleri ile spor ve sosyal alanlar gibi çeşitli kriterler devlet tarafından netleştirilmelidir. Bu durumda din ve din eğitimi halkı aşırılıklardan korur ve toplumu bütünleştirici bir rol oynar.

Kazakistan'da örgün din eğitimi olumsuz yönde etkileyen pek çok etmenler vardır. Bu etmenlere baktığımızda genelde örgün eğitim içerisinde din eğitime engel çıkaran, din eğitimi zorlaştıran etmenler olduğunu görmekteyiz. Örgün eğitim içerisinde din eğitimi engelleyici etmenlerden ve boyutlardan bazılarını değinelim.

1. Hukuki Boyut

İlk olarak örgün eğitim kurumlarında din eğitimi zorlaştıran etkenlerden hukuki boyut ile laikliğin yorumlanma şekline bahsedebiliriz. Kazakistan'ın eğitim konusunda politika belirlemesi ve strateji geliştirmesi laiklik ilkesi doğrultusundadır. Laiklik ilkesi gereği devletin örgün eğitim kurumları herhangi bir din ile ilişkilendirilemez. Bu ilke, Kazakistan'ın eğitim ve bilim politikasının temel ilkesidir. Bundan çıkan sonuç devlet tarafından, örgün eğitim kurumlarında her hangi bir dinin öğretiminin yapılması mümkün değildir.²² Laik bir devlet olan Kazakistan'da, din ve devletin birbirinden tamamen ayrılması sonucu, örgün eğitim kurumlarında müstakil olarak, herhangi bir dinin dersi verilmemektedir. Devlet din eğitimi kendi sorumluluğu dışında kabul etmekte, devlet tarafından yapılan örgün eğitimlerde müstakil olarak din dersinin okutulmasını laiklik ilkesi ile bağdaştıramamaktadır. Kazakistan Cumhuriyeti anayasasının birinci maddesi "*Kazakistan Cumhuriyeti kendisini demokratik, laik, hukuk ve sosyal bir devlet olarak tanımlar, en değerli hazinesi insan ve insan hayatı, haklar ve özgürlükler olarak belirler*".²³ Demokratik bir devlet için din eğitimi tartışılmaz bir hak olarak görülmektedir. Ancak bu eğitimin kim veya kimler tarafından yapılacağı konusu problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda ülkenin resmi eğitim kurumlarında din eğitime yer verilip verilmemesi meselesi tartışma konusu olmuş, günümüze kadar verilmemesi konusunda görüşler ağır basmıştır. Kazakistan Cumhuriyeti resmi olarak din eğitimi ve din hizmetini kamu hizmeti olarak görmemektedir. Dolayısıyla örgün eğitim kurumları dışında olmak kaydıyla din eğitimi ve hizmeti, özerk yapıdaki Kazakistan Din İşleri Başkanlığına ve resmi olarak kayıt yaptırmış

²² "Edistemelik Kural, Kazakistan Respublikasındağı Memlekettik-Konfessiyalık Karım Katınastar" (Astana, 2014), 58.

²³ "Конституция Республики Казахстан Раздел I. Общие положения Статья 1. 1.", Erişim: 10 Aralık 2018, <http://www.constitution.kz/razdel1/>.

dini kurum ve kuruluşlara bırakılmıştır.

Kazakistan Anayasası ve Kazakistan Eğitim Kanunu çerçevesinde ilk ve ortaöğretim kurumlarında din eğitimi dersi yapılması mümkün değildir.²⁴ Ancak göz ardı edilen bir nokta vardır ki eğitim nasıl ki, devletin sorumluluğunda ise, bir ihtiyaç olan din eğitimi de devletin zorunluğunda olmak durumundadır. Devlet, halkının tüm ihtiyaçlarını karşılamak ile mükelleftir. Din de bir ihtiyaçtır. Dini ihtiyaç devlet tarafından karşılanmadığı takdirde başka özerk kurum ve kuruluşlar ile dernekler bu ihtiyacı karşılamak durumunda kalacaktır, bu da toplumun ve bireylerin huzurunu kaçırarak bir din anlayışını doğuracaktır. Kazakistan Cumhuriyetinin günümüzdeki temel sorunlarından birisi toplumun düzen ve nizamını bozan, halka yabancı gelen dini anlayış ve tutumların ülke içerisinde yaygınlaşması ve halkın huzurunu kaçırmasıdır. Kazakistan içerisinde din eğitimi ehil olmayan, yeterli pedagojik ve alan eğitimi almayan kişi, dernek ve özerk yapıdaki kurumlarca yürütülmektedir. Özellikle farklı ülkelerde din eğitimi almış kişilerin eğitim aldıkları ülkelerin dini düşünce yapısını tek doğru dini düşünce ve tutumu olarak yansıtması ayrı bir handikaba yol açmaktadır. Bazen bu tür düşünce ve tutumlar topluma dikte edilmeye çalışılmaktadır. Bu durumda sağlıklı bir din eğitiminden söz edilmesi mümkün değildir.

Kazakistan Cumhuriyeti bir taraftan laiklik ilkesinin güçlü bir şekilde uygulamaya geçmesini istemekte iken, diğer taraftan devletin dine olan resmi tutumunu belirlemede sorunlar yaşamaktadır. Devletin dine olan tutumunun bilimsel olarak ortaya konması ile laikliğin uygulanması birbirini tamamlayan unsurlardır. Bu unsurlar birbirine karşı üstün olma, birbirini engelleme veya kısıtlama durumuna girmeden kendi mecrasında işlevlerini yürütmek durumundadırlar. Ancak bu şekilde sağlıklı bir laiklik algısı ve dini anlayış tesis edilebilir.

2. Demografik Yapı

İkinci olarak Kazakistan Cumhuriyeti'nde örgün eğitim kurumlarındaki din eğitimi zorlaştıran etmenlerden bir diğeri demografik yapının çok çeşitli olmasıdır. Kazakistan'daki halkın etnik durumuna bakacak olursak 2009 yılı Kazaklar %63,1, Ruslar %23,7, Ukraynalılar %2,1, Özbekler %2,9, Uygurlar %1,4, Tatarlar %1,3, Almanlar %1,1, Koreliler %0,6, Beyaz Rusya %0,4 ve diğer etnik kökenli halklar %3,4'ünü

²⁴ “Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан”, Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III. Глава 1, Статья 3, Статья 28., erişim: 07 Kasım 2018, http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319_.

oluşturmaktadır.²⁵ Kazakistan'ın Şubat 2019 itibariyle toplam nüfusu **18.412.029** kişidir.²⁶ 2018 yılı başındaki verilere göre, Kazakların oranı yükselmiş (%67,47) Rusların oranının ise (%19,76) biraz daha azalmış olduğunu görmekteyiz.²⁷

Abdulresilkızı Kazakistan için çok ulusluluğun bir seçim değil, bir kader olduğunu belirtmektedir.²⁸ Sovyet dönemi öncesi çarlık Rusya zamanında başlayan ve Sovyet dönemiyle birlikte devam eden süreçte Kazakistan topraklarına çok çeşitli halkların yerleştirilmesi, ortak geçmişi ve tarihini oluşturmuştur. Kazakistan'da yaşayan uluslar içerisinde en çok mensubu bulunan dinler arasında İslâm dini ile Hristiyan dinine mensup olanlardır. İslâm dinine mensup olanlar arasında ayırım olmamakla beraber ve isteyen istediği dini mekâna gidip ibadet etme özgürlüğüne sahip olmasına rağmen, her bir ulus kendi mensupları ile kendi ibadet yerlerini açmışlardır. Bu durum ülke içerisinde ulusların kendi dini mekânlarını ortaya çıkarmıştır. Örneğin İslâm dinine inanlar arasında mescit ve camilerin hepsi özerk yapıya sahip olan Kazakistan Din İşleri Başkanlığına bağlı olsa da halk arasında Kazak camisi, İranlılar camisi, Uygur camisi, Özbek camisi vb. gibi adlandırmalar ortaya çıkarmıştır. Camileri bu şekilde adlandırma, normal hayatta insanlar arasında bir ayırım nedeni olarak görülmesi de birliğin sembolü olan ibadet mekanlarının etnik kimlik üzerinden anılması, farklı bir algı oluşturmaktadır. Bu algı toplumun bütünlüğü açısından pek hoş bir durum değildir.

3. Olumsuz Dini Yaklaşımlar

Üçüncü olarak Sovyet döneminden kalma ateist düşünce ile radikal dini gurupların ülke içerisinde faaliyet göstermesi örgün eğitim içerisinde din eğitimi zorlaştırmaktadır. Bu iki tutumu benimseyenler tarafından, kadim medeniyetin en önemli kaynağını oluşturan, Kazak topraklarında uzun yıllar varlığını sürdürmüş İslâm dini göz ardı edilmeye çalışılmaktadır. 9-11. asırlarda İslâm'ı temsil etmiş Aslan Baba, Ahmet Yesevi, Kara Bura, Ayşe Biybi gibi İslâmi önderlerin ülkede önemini bugün dahi koruması,

²⁵ "Kazakistan Respublikası Ulttik Ekonomika Ministrliğı Statistika Kamiteti", erişim: 11 Kasım 2018, http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/perepis?_adf.ctrl-state=15yxkhhour_51&_afLoop=966432210822020#%40%3F_afLoop%3D966432210822020%26_adf.ctrl-state%3D13y5d7ya9n_43.

²⁶ "Kazakistan Respublikası Ulttik Ekonomika Ministrliğı Statistika Kamiteti", erişim: 12 Aralık 2018, http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersPopulation?_adf.ctrl-state=6ni8q6nl_72&_afLoop=243568246676082#%40%3F_afLoop%3D243568246676082%26_adf.ctrl-state%3Du72a6cz7k_4.

²⁷ "трудовая слава", сафакулевская районная газета", erişim: 28 Aralık 2018, <https://trudsaf.ru/news/novosti/yazykom-cifr-skolko-nas>.

²⁸ Aynur Abdiresilkızı, *Kazirgi Özektı Dini Meseleler* (Astana, 2014), 12.

İslâm'ın bu evliyalarla bütünleşmiş olması önemlidir. Bugün için Ahmet Yesevi'nin bilime, hoşgörüyü, insan sevgisine, emek ve işin kutsallığına, kadın-erkek eşitliğine, samimiyete²⁹ dayanan İslâm din anlayışı geçerliliğini sürdürmektedir.

Son dönemlerde Kazakistan içerisinde marjinal guruplar Yesevi'den günümüze oluşan geleneksel İslâm dini inancıyla iç içe geçmiş olan Kazak halkının kültür ve medeniyetini birbirinden ayıklama telaşı içerisinde düşmüşlerdir. Ülkenin bütünlüğünden, din ile kültürün uyum içerisinde kaynaşmasından rahatsız olanlara dış güçler de destek vermektedir.³⁰ Kazakistan'da din ile kültür, medeniyet ayrımını yapan iki guruptan bahsedebiliriz. Bunlardan birincisi geçmiş sovyet döneminde ateizm sisteminde eğitim almış ve bu gün halkın yönetiminde söz sahibi olan kesimdir. İkincisi kesim ise Kazak kültürü dışında diğer kültür ve medeniyetten etkilenmiş, başka ülkelerde din eğitimi almış, Kazak örf-adet ve geleneklerine karşı çıkan, ülke içerisinde geniş bir kitleye sahip marjinal kesimdir. Bunlardan birincisi dini afyon olarak görerek Kazak medeniyeti içerisinde dini figürleri çıkarmak istemektedir. Diğer ise Kazak medeniyeti içerisinde İslâm dini ile bütünleşen gelenek görenek ve adetlerin İslâm dinine karşı olduğunu iddia etmekte, bunları şirk ve bidat olarak görerek kesin bir dille reddetmekte ve terkedilmesi için baskı kurmaktadır.³¹

Görünürde birbirlerine karşı olan bu guruplar amaçta birleşmişlerdir. Sovyet dönemi ateizm sisteminde, tanrısızlar birliği içerisinde yetişip bunu benliğine sindiren gurup ile din eğitimi başka yerlerde almış, kendi doğrusunun tek doğru olduğunu savunan, din adına her türlü zorbalığı gösterebilecek, dinin tek sahibi olduklarını düşünen radikal dini gurupların istekleri aynı amaca hizmet etmektedir. Kazakistan özelinde değerlendirildiğinde dünkü inançsız düşünce ile bu günkü radikal dini gurubun tek isteği tarihten bu yana oluşmuş olan ve din ile yoğrulan Kazak kültür ve medeniyetinin yozlaşmasıdır. Bunlardan birincisi örgün eğitim içerisinde din eğitiminin yer almamasını, ikincisi ise örgün eğitim içerisinde yer alacaksa, kendi düşünce ve din anlayışı çerçevesinde din eğitimi yapılmasını öngörmektedir. Bütün bu durumu din eğitiminin örgün eğitim kurumları içerisinde gerçekleşmemesi yolunda bir direnç olarak görebiliriz.

4. Dini İnançların Farklılık Boyutu

Örgün eğitim içerisinde din eğitimi zorlaştıran dördüncü bir etmen

²⁹ Hamdi Mert, *Hoca Ahmet Yesevi Hayatı, Fikirleri, Hizmetleri* (Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yardım Vakfı Bilig Yayınları, y.y.).

³⁰ Aynur Abdiresilkızı, *Din Devir Destur, Baspalar uyi* (Almatı: Baspalar uyi, 2014), 10.

³¹ T. Turgankulov, "Kazakistan Desturli Dini Men Töl Tarixinig Özektı Meseleleri", *Kazakıstandağı Dini Ahvaldıgı Kürdeleniv Protsessterine Eser Etivşi Faktırlar* (Türkistan, 2013), 100.

olarak ülke içerisinde inanç farklılıkları ve buna bağlı çok farklı dini kurum ve kuruluşların yer alması meselesidir. Kazakistan içerisinde 18 dini kurum ile bunlara bağlı 3449 dini kuruluşun varlığı göz önünde bulundurulduğunda örgün eğitim kurumlarında verilmesi gerekli din eğitiminin, hangi dinin veya mezhebin öğretilerinin olacağı tartışma konusudur.

Kazak halkının büyük çoğunluğu İslâm dininin mensubu olmasına rağmen, tarihi şartlara bağlı olarak çok dinli durum ortaya çıkmıştır. 2009 verilerine baktığımızda nüfusunun %70,2'inden fazlası İslâm dinine mensup iken, yaklaşık %26,2'si de Hıristiyan dinine inanmaktadır. Bunun yanı sıra ülkede farklı dinlerin mensupları da bulunmaktadır. Ülkede Hinduizm'e inananlar %0,2, Budizm'e inananlar %0,1 ve diğer din mensupları %0,2'dir. Kazakistan nüfusu içerisinde İslâm dini inancına sahip olanların sayısı 11 milyon 237 bin iken, Hristiyan dinine mensup olanların sayısı 4 milyon 190 bin kişiyi oluşturmaktadır. Bu iki din dışında diğer din mensupları da yer almaktadır. Bunların başında Hinduizm gelmektedir ki Kazakistan içerisindeki Hinduizm mensubu 5.300 kişidir. Yine Budizm mensubu 14.600 kişi iken bunların dışında diğer din mensupları 30.100 kişidir. Kazakistan da hiçbir dine inanmayanların sayısı ise 450.500 kişidir. İslâm dini Kazakistan içerisinde genellikle Güney Kazakistan eyaleti ile Kızılordu, Mangıstav, Atrav eyaletlerinde yoğunlaşmaktadır ki bu bölgelerde halkın %90'ı İslâm dininin korunmasına ihtimam göstermektedir.³²

Kazakistan'da çok çeşitli dini yapıların ülke içerisinde faaliyet gösterdiği ve yeni dini akımların gençler arasında yaygınlaştığı gözlenmektedir. Bu konuda Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev 2050 stratejisinde; *"Bugün halkımız için en önemli sorunlardan birisi geleneksel olmayan dinler, yeni ve uydurma dini akımlar meselesidir. Gençlerimizin birçoğu bu yabancı ve uydurma dinlere gözü kapalı olarak girmektedirler. Çünkü bizim toplumumuzun büyük bir kesimin dini bilgi, tutum ve düşüncesi dışarıdan gelen uydurma, yeni dini akımlara karşı koyabilecek durumda değildir. Dolayısıyla bu akımlara karşı direnç gösterememektedir. Bizim anayasamız, inanç özgürlüğüne izin vermektedir ancak sizin de bildiğiniz gibi sınırsız özgürlük olamaz, kaosa yol açar. Bütün yapılan işler anayasaya ve kanunlara uygun yapılmalıdır... Biz toplum içerisinde, özellikle gençler arasında radikal ve yeni dini akımlara karşı koyma direncimizi güçlendirmek için çalışmalıyız."* demektedir.³³ Görüldüğü gibi

³² Ğ. Maymakov, *Kazırgı Zamandağı Dintanuv Neğizderi, Almatı* (Almatı, 2012), 53.

³³ "Kazakistan Respublikasının Prezidenti -Elbasy N.A. Nazarbaevtiğ 'Kazakstan 2050' Stretkyası Kalıptaskan Memlekettiğ Jaga Sayası Bağıtı Attı Kazakstan Xalkına Joldavı", Erişim: 16 Aralık 2018, http://www.akorda.kz/kz/events/astana_kazakhstan/participation_in_events/kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-elbasy-nenazarbaevty-n-kazakstan-2050-strategiyasy-kalyptaskan-memlekettin-zhana-sayasy-bagyty-atty-kaza.

Kazakistan'daki dini yapının çeşitliliği ve bunun yanı sıra dini kurumların ideolojik, siyasi tutumları örgün eğitim kurumlarındaki din eğitimi zorlaştıran etmenlerden birisi olarak değerlendirilebilir. Ancak Nazarbayev'in bu açıklamasında yer alan "*bizim toplumumuzun büyük bir kesimin dini bilgi, tutum ve düşüncesi dışarıdan gelen uydurma, yeni dini akımlara karşı koyabilecek durumda değildir*" ifadesi halk, dışarıdan gelen dini akımlara karşı koyabilecek direnci nasıl oluşturacak? Sorusunu bize sordurmaktadır. Buna verilecek cevap olarak ta bütün çocukların devlet eğitim kurumlarından yani okullardan geçtiğini düşündüğümüzde en iyi dini direnç kazanma yerinin okullar olduğu anlaşılmaktadır. Bunun gerçekleşmesi için ülkenin kendi iç dinamikleri, kültürü, dini ve etnik yapısı dikkate alınmalıdır.

5. Yetişmiş Din Bilgini Yetersizliği

Beşinci olarak din eğitiminin yapılmasına ket vuran nedenlerden birisi, Kazakistan'da yetişen din bilginlerinin sayıca yetersiz olması ve din dersi verecek kadroların yetiştirilememesidir. Ülke genelinde Din Bilimi bölümünde öğretim üyesi sayısı 58'dir. Bunlar arasında dış ülkelerde doktora yapmış uzmanlar da yer almaktadır. Başka ülkelerde din eğitimi alanların bir kısmı o ülkenin kültür ve medeniyetinden etkilenmiş olabilmektedirler. Benimsedikleri bu kültür ve medeniyeti beraberlerinde getirerek Kazakistan içerisinde uygulamaya kalkışmaları halkın değerleriyle çatışmalarına zemin hazırlamaktadır. Bağımsızlığın ilk dönemlerinde Kazakistan içerisinde din eğitimi verecek kurumların olmaması, gençlerden din eğitimi almak için Mısır, Suriye, Yemen, Sudi Arabistan, Pakistan, Malezya, Lübnan, Libya gibi ülkelere gidenler olmuştur. Giden öğrenciler bu ülkelerde sadece din eğitimi almakla kalmamışlar, tarihten bu yana o ülkelerde varlığını sürdüren ve kazak halkının geleneğiyle örtüşmeyen ideolojik akımların etkisinde kalmışlardır.³⁴ Janderbek, Kazakistan dışındaki ülkelerde din eğitimi alanların beklentileri karşılamadığını, Türk İslâm anlayışından bihaber okuduğunu, halkın gelenek, görenek, kültür ve medeniyetiyle çatışma içerisinde, eğitim aldığı ülkenin gelenek göreneklerini değerlerini aşlamaya çalışan, Kazak halkının dini ve manevi değerlerini yok sayan bir tutum içerisinde olduklarını beyan etmektedir.³⁵

Okullarda genel kültür olarak verilen din dersinin öğretmenlerinde yetersizlik söz konusudur. Çünkü içeriğinde dini öğreti olmayan bu dersleri tarih fakültesi mezunları vermektedir. Kazakistan başsavcısının açıklamasında mevcut okullarda verilen ders öğretmenlerinin konudan

³⁴ Bakıtcın Kamalov, "Din: Destr Jane Dayek", *Sır Boyı*, Erişim: 02 Nisan 2019, <https://syrboyi.kz/suhbat/18860-dn-dstr-zhne-dyek.html>.

³⁵ Z. Jandarbek, "Koja Ahmet Yasavi Tağlımı jane Kazakıstandağı Dini Bilim Beriv Meseleleri", *Kazakıstanda Dini Bilim Beriv Meseleleri* (Türkistan, 2011), 305.

tamamen uzak ve ilgisiz öğretmenler tarafından verildiği ifade edilmiştir.³⁶ Ülke içerisinde milli hassasiyetleri dikkate alan din bilginlerinin ve öğretmenlerinin yetiştirilmesine ihtiyaç vardır. Diğer üniversitelerde Din Bilimi bölümü açmak, akademisyen sayısının artmasına bağlıdır ki bu da hayli zaman alacaktır. Nitelikli akademisyen sayısının yetersizliği din derslerinin eğitim sistemine dahil olamamasının önündeki en büyük sorunlarından biridir.

6. Pedagojik Formasyon Boyutu

Ülke içerisinde Din Bilimi bölümünün sadece 6 üniversitede eğitim faaliyeti yürütmesi ve kontenjanlarının oldukça sınırlı sayıda olması, doğal olarak din alanında eğitimci ve uzman yetersizliğini ortaya çıkarmaktadır. İstatistiklere baktığımızda 2015 yılı itibarıyla örgün eğitim dışı din alanında faaliyet gösteren personelin %37'si yükseköğretim veya orta dereceli medrese mezunlarıdır.³⁷

Kazakistan içerisindeki Din Bilimi bölümü müfredatlarını incelediğimizde gerek alan dersindeki gerekse de pedagojik formasyon derslerindeki yetersiz durum, din eğitimcisi ve uzmanı yetiştirmeye kafi gelmeyecek durumdadır. Bu nedenle Din Bilimi bölümü mezunlarının bir kısmı kendi mesleklerini icra edecek yeterlilikte olmadıklarını düşünerek farklı alanlara yönelmektedirler. Ayrıca Din Bilimi bölümünde yeterli pedagojik formasyon derslerinin yer almamasından mütevellit Din Bilimi bölümünü bitirenler 9. Sınıflar için seçmeli olan din derslerinde öğretmenlik yapamamaktadırlar. Din Bilimi bölümünü seçen öğrencilerin lise döneminde hiçbir din dersi almaması, din ile ilgili aile içi eğitimin olmayışı gibi nedenler alanında yetkin bir din uzmanı yetiştirmeyi zorlaştırmaktadır. Örgün eğitim kurumlarında din eğitimi verilmesi ancak ülke içerisinde alanında yetişmiş, pedagojik formasyon eğitimi almış, kültür ve geleneğe hâkim, halkın değerleriyle örtüşen, gelenekle geleceği birleştirebilen modern düşünce yapısına sahip din öğretmenleri sayesinde gerçekleştirilmesi mümkündür.

7. Din Eğitimi Materyallerinin Yetersizliği

Kazakistan Cumhuriyeti içerisinde örgün eğitim kurumlarındaki din eğitimi zorlaştıran etmenlerden bir diğerini, din eğitimi araç ve materyallerinin yeterli düzeyde olmaması olarak gösterebiliriz. Din eğitimi

³⁶ "zakon.kz", *Уроки религиоведения в казахстанских школах не дают должного эффекта*, Erişim: 12 Aralık 2018, <https://www.zakon.kz/4630421-uroki-religiovedeniya-v-kazakhstanskikh.html>.

³⁷ M. Müslimov, "Dini Bilim Berivdi Kolga alıv-Jarkın Bolaşakka Bastar Jol", *Kazakistan Respublikası Koğamdık Damu Ministrılıgı Kogamdık Kelisim Kamitetinig Dini Mesleleri jölindegi Gilmi-Zerttev jane taldav Ortalıgı*, Erişim: 10 Aralık 2018, <http://www.niac.gov.kz/kz/religiovedcheskie-issledovaniya/item/1405-dini-bilim-berudi-ol-a-alu-zhar-yn-bolasha-a-bastar-zhol>.

için hazırlanan kitap ve dergiler ile CD vb elektronik eğitim araçları ihtiyacı karşılamamaktadır. Hazırlanan din eğitimi materyallerinin çoğunluğu bir dini kurum ve kuruluş veya dini grup tesiri altında hazırlanmış, bütüncül bakış açısından yoksun, halkın din ihtiyacını karşılamadan uzaktır. Dolayısıyla hazırlanan dini kaynaklar ülke genelindeki halkın tamamına hitap etmemektedir. Dini kitapların çoğunluğu kısa dini bilgilerden oluşan, insanların duygu dünyaları ve maneviyatı üzerinde tesiri olmayan, okuyucusuyla bütünleşemeyen tarzda hazırlanmıştır.³⁸ Bu bağlamda örneğin, Jüsipova, Din Esasları adında bir kitaptan bahsederken çok fazla yanlış ve eksik bilgilerin bulunduğu, içerisinde Kazakların gelenek göreneklere ile manevi değerleri hakkında bilginin yokluğuna vurgu yapar.³⁹

Kısıtlı sayıda olan dini kitapların genelinin yetişkinlere yönelik olması, çocukluk dönemine hitap etmemesi konunun başka bir boyutunu oluşturmaktadır. Ülke genelinde çocukların yaş gurubuna hitap eden veya gençlerin psikolojik durumlarını gözeten, gelişim evrelerini dikkate alan, bilimsel araştırmalara dayalı dini içerikli eserler oldukça yetersiz kalmaktadır.

Din konusunda eğitim veren üniversitelerin İlahiyat alanında faaliyet gösteren bölümlerinde de meslekle ilgili kaliteli ve doyurucu ders kitaplarının yetersizliği önemli bir diğer sorundur. Özellikle Kazak dilinde yazılmış din bilimi ders kitaplarının olmayışı İlahiyat alanında eğitim yapan üniversiteler için çok ciddi bir sorun oluşturmaktadır.⁴⁰

8. Halkın Hazırbulunuşluk Durumu ve Dini Algı

Kazakistan'da örgün eğitim kurumlarındaki din eğitimi zorlaştıran etmenlerden bir diğeri de çeşitli etnik ve dini yapıdaki halkın, henüz din eğitimi dersi ile karşılaşacak hazırbulunuşluk durumlarıdır. Bağımsızlık öncesinde ateizm eğitimi ile yetişen nesil, bağımsızlık sonrası dini inançlarını yeniden tanımaya başlamıştır. Dini inançlarından uzunca bir süre ayrı kalan halkın bir kesimi dine mesafeli iken, diğer bir kesimi de dine karşı güçlü bir yönelim içerisindeydi. Ancak son dönemlerde dini temsil adına ortaya çıkan radikal gurupların Kazakistan içerisinde ve dışarısında çeşitli terör eylemlerine karışması dine yönelen kesim üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. Yaşanan bu durum, halkın dine ve din adamlarına olan tutumlarını etkilemiş, insanların dine olan bakış açılarını değiştirmiş ve dinin imajı zedelenmiştir.

³⁸ Jandarbak, "Koja Ahmet Yasavi Tağlımı jane Kazakıstandağı Dini Bilim Beriv Meseleleri", 306.

³⁹ A.R. Jüsipova, *Din Jane Kazirgi Zaman, Jastarga Dini Agartuv Kajet* (Astana, 2014), 35.

⁴⁰ Zhalgas Sandıbayev, "Günümüzde Kazakistan'da İslam", *Kastamonu Eğitim Dergisi* 22/1 (2014): 220.

Halk arasında din, toplumun gelişimine katkı sağlamayan, aksine gelişimine ayak bağı olan, radikal gurupları ortaya çıkaran bir unsur olarak algılanmaya başlamış, bu algı halkın dine olan yaklaşımını değiştirmiştir. Abdiresilkızı bu tür radikal gurupların iki amacının olabileceğinden bahseder. Birincisi dini gerçekliği kendileri ile eş değer görerek, Kazakların mevcut kültür ve değerlerini yok etmeyi amaçlamakta, ikincisi ise dini dünya menfaatlerine alet ederek gelir ve statü elde etmeyi amaçlamaktadır. Sonuç olarak her iki amaç ta binlerce yıl İslâm diniyle birlikte var olmuş Kazak halkını kasıtlı olarak İslâm'dan uzaklaştırmaya yöneliktir.⁴¹ Halk arasında din ile oluşturulan bu olumsuz algı örgün eğitimde din eğitiminin önündeki problemlerden birisi olarak görebiliriz.

9. Bilim Dalı Olarak Din Eğitimi

Kazakistan'da Din Eğitimi henüz bir bilim dalı olarak ele alınmamıştır. Bunda din eğitiminin yapılıp yapılmaması tartışmasından nasıl yapılmalı? tartışmasına henüz geçilememiş olması etkili olmuştur, diyebiliriz. Bilim dalı olarak ele alınmamasının diğer bir sebebi de din eğitiminin yeni öğretim ilke, yöntem ve tekniklerden uzak, eski yöntemlerle öğretileceği anlayışının hâkim olmasıdır. Ancak günümüzde eski usul din eğitimi yapılmasının birçok olumsuz sonucu doğurduğu tecrübelerle sabittir. Bu olumsuzlukların başında ise öğrencileri dine yaklaştırma yerine, eğitim bilimi eksikliğinden kaynaklı, dinden uzaklaştırma tehlikesidir. Kazakistan yükseköğretim kurumlarında din eğitimi ve öğretimi ile ilgili bilimsel faaliyetlerde bulunmak amacıyla Din Eğitimi Ana Bilim Dalı henüz kurulamamıştır. Dolayısıyla din ile pedagojinin bir araya getirilememesi, Kazak dünya görüşüne uygun bir din eğitimi anlayışının oluşturulamaması, din eğitiminin örgün eğitime formüle edilememesi sonucunu doğurmaktadır.

Sonuç

Tarihe baktığımızda Orta Asya coğrafyasında özellikle Karahanlı döneminde eğitim ve öğretim kurumu olarak medreseler Buhara, Semerkant, Taşkent, Yesi, Yarkent gibi merkezlerde⁴² başlamış, 19. Yüzyılın sonlarına 20. Yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Bu kurumlarda eğitim denince akla gelen öncelikle dini eğitimidir. O dönemlerde genel anlamda ilim öğrenmek, özel anlamda ise din öğretimi yapmak ibadet olarak görülmüştür. Ayrıca dinin gelecek nesillere öğretilmesi meselesi gönüllük esasına dayalı, dini referans alarak, dini kaygıdan hareketle din bilginleri tarafından yapılmıştır. Bu anlayış Sovyet dönemi din, kültür, dil erozyonuyla birlikte sekteye uğramıştır.

Kazakistan'da siyasiler ve aydınlar gençlerin dini bilgilerinin

⁴¹ Abdiresilkızı, *Kazirgi Özekti Dini Meseleler*, 8-9.

⁴² Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akedemi (Ankara: Pegem Akedemi, 2015), 21.

olmadığından, dolayısıyla dini bilgi eksikliğinden kaynaklı dıştan gelen zararlı dini akımlara karşı koyma direncinin düşüklüğünü problem etmektedirler. Bu konuda Kazakistan-2050 stratejisinde devlet başkanı N. A. Nazarbayev “Bugün bizim halkımız için ciddi problem olarak geleneksel olmayan ve sahte dini akımlar meselesi karşımızda durmaktadır. Gençlerimizin bir kısmı bu sahte dini akımları gözü kapalı bir şekilde kabul etmektedirler. Çünkü bizim toplumumuzun bir kısmında dışarıdan gelen uydurma dini etkilere karşı bağımsızlıkları yetersizdir.”⁴³ demektedir.

Çocuklar ve gençler genelde eğitimi özelde ise din eğitimi okul öncesinden başlayarak ya aileden ya okuldan ya da çevreden (resmi olmayan kurum ve kuruluşlar dahil) öğrenirler. Kazakistan’ın yakın zamanda dinsizlik anlayışından laik anlayışa geçtiğini göz önünde bulundurarak ailelerin din ve din eğitimi hakkındaki eğitim düzeylerinin yeterli olduğunu söylemek güçtür. Dolayısıyla çocukların aileden din ve din eğitimi bilgisini alma olasılığı pek görünmemektedir.

İkinci olarak eğitim ocağı okullarını ele aldığımızda sadece 9. Sınıflarda Laiklik ve Din Bilgisi Temelleri dersinin seçmeli olarak verilmesi dinlerin genel yapısı hakkında bilgi edinmeleri açısından gerekli ancak yetersizdir. Çocukların üçüncü olarak eğitim aldığı yer ise çevre ve onun içinde resmi veya gayri resmi çeşitli dini kurum ve kuruluşlar ile zararlı dini akımlardır. Ailede ve okulda din eğitimi almamış çocukları çevremizdeki zararlı dini akımların eline devlet olarak kendi elleri ile bıraktığı sonucu çıkmaktadır ki, bu da gerek devlet tarafından gerekse de halk tarafından kabul edilemez bir durumdur.

Kazakistan’da din eğitimi, örgün eğitim kurumlarındaki gençler için yetersiz olduğu gibi, toplumun diğer kesimlerini oluşturan çocuklar, orta yaş gurubu ve yaşlılar içinde yetersizdir. Ancak devlet çocukların, orta yaş gurubu ve yaşlıların din eğitimi konusunu pek de problem etmemektedir. Özellikle orta yaş ve üzeri yaş gurubunun dünkü ateizm eğitiminin çıktıları olduğu düşünüldüğünde din eğitimi konusunda dezavantajlı kesim oldukları ortadadır. Daha fazla din eğitimine ihtiyaç duyan bu kesim için din eğitimi konusunda herhangi bir çalışma yapılmaz iken, gençlerin problem edinilmesi gençlerin daha çok fundamentalist düşünce guruplarına ilgi duyup katılma tehlikelerinin varlığının bir sonucudur. Bütün bu veriler ışığında din eğitimi, toplumsal ve tarihi gerçekliklere dayanarak dini bilgilerin verilmesi ve dini davranışların kazandırılması amacıyla ele alınmadığı, güvenlik ve siyasi kaygılar doğrultusunda ele alındığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda din bilgisinin verilmesi, dini davranış kazandırılması amacıyla devlet tarafından

⁴³ “Kazakistan Respublikasınıg Prezidenti -Elbası N.A. Nazarbaevtig ‘Kazakstan 2050’ Stretekyası Kalıptaskan Memlekettig Jaga Sayası Bağıtı Attı Kazakstan Xalkına Joldavı”.

verilmelidir. Bunun gerçekleşmesi halinde güvenlik ve siyasi kaygı da kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Ayrıca din eğitimi yapacak sivil toplum örgütleri için din eğitimi kriterleri oluşturulmalıdır.

Bağımsız Kazakistan'ın siyasi, hukuki ve kültürel alanda gerçekleştirmiş olduğu reformlar, ülkedeki din politikasını ve din eğitimi belirleyen temel etmen olmuştur. Hukukun üstünlüğü, din ve vicdan özgürlüğünü garanti altına alan Kazakistan Anayasası ve buna bağlı yapılan kanunlar çerçevesinde, ülkedeki din işlerini yürütecek resmi mekanizmalar oluşturulmuş ve bu mekanizmalara bağlı alt organizasyonlar çalışır hale gelmiştir. Ancak geleneksel noktada din eğitimi açısından durumun yeniden değerlendirilmesi ve örgün eğitim kurumları içerisinde yer alması konusu değerlendirilmelidir. Nasıl ki Kimya, Matematik, Tarih derslerini yürüten öğretmenler alanında uzman, formasyon eğitimi tamamlamış, eğitim bilimlerinin kavramlarına ve yöntemlerine hâkim olarak yetişiyor ve eğitim metotlarını doğru yöntemlerle veriyorsa, din eğitimi veren öğretmenlerin de alan yeterliliği kazanmış, din öğretim metotlarına hâkim, hurafelerden uzak, bilimselliği ön plana çıkaran, nitelikli eğitimciler olması gerekmektedir.

Kazakistan Cumhuriyeti laiklik ilkesini benimsemiştir. Nitekim Kazakistan'ın laikliği kendi gerçekleri çerçevesinde yorumlayıp, kendine özgü biçimde uygulamaya koyması kadar doğal bir şey yoktur. Ancak örgün eğitim içerisinde din eğitiminin yapılması konusu laiklik ilkesine karşı bir durum değildir. Aksine devletin din eğitimi, bilimsel bir zemine oturarak vermesi hem dinin doğru anlaşılmasına hem de laikliğin uygulanmasına uygun ortam hazırlar. Din ve laiklik ilkesi birbirine karşı üstün olma, birbirini engelleme veya kısıtlama durumuna girmeden kendi mecrasında işlevlerini yürütmek durumundadırlar. Ancak bu şekilde sağlıklı bir laiklik algısı ve dini anlayış tesis edilebilir.

Sonuç olarak toplumları ayakta tutan değerlerin nesilden nesille aktarılması nesiller arasında bağın kurulmasını, milli kültürün ve bilincin devamını sağlar. Bu anlamda Kazakistan topraklarında yaklaşık üç asırdan beri devam eden siyasi baskı ile milli karakterinden, düşüncesinden, değerlerinden uzaklaştırılan halk, bağımsızlıkla beraber dilini, tarihini, medeniyetini ve dinini yeniden ayağa kaldırabilmek için olağan üstü bir çaba göstermektedir. Bu çerçevede din ve din eğitimi alanında atılacak adımlar bu yüksek amaca hizmet edecektir.

KAYNAKÇA

- ABDİRESİLKIZI, Aynur. *Din Devir Destur, Baspalar uyi*. Almatı: Baspalar uyi, 2014.
- ABDİRESİLKIZI, Aynur. *Kazirgi Özekti Dini Meseleler*. Astana, 2014.
- ABYOV, Aydar. “Kazakstandağı Destürli İslamnıg Ereşelikterimen Meseleleri”. Erişim: 25 Aralık 2018. <http://mckr.kz/meropriyatiya-tsentra/nashi-publikatcii/item/182>.
- AKYÜZ, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi, Pegem Akedemi*. Ankara: Pegem Akedemi, 2015.
- BORBASOVA, Karlıgaş Abjalov, Sultanmurat. “Kazakistan’da Din Eğitimi”. Erişim: 16 Aralık 2018. <https://docplayer.biz.tr/22693224-Kazakistan-da-din-egitimi-giris.html>.
- “Din Meseleleri Jönündegi Gılmı-Zerttev jane Taldav Ortalıgı”. Erişim: 16 Aralık 2016. <http://www.niac.gov.kz/kz/expertiza/item/33-spisok-ustavov-religioznykh-ob-edinenii-imeyushchikh-polozhitelnoe-zaklyuchenie-religiovedcheskoj-ekspertizy>.
- “Edistemelik Kural, Kazakistan Respublikasındağı Memlekettik-Konfessiyalık Karım Katınastar”. Astana, 2014.
- HİZMETLİ, Sabri. *Orta Aziya Türk Respublikalarındağı Ziyandı Ağımdar jane Misyonerlik*. Almatı, 2006.
- JANDARBİK, Z. “Koja Ahmet Yasavi Tağlımı jane Kazakıstandağı Dini Bilim Beriv Meseleleri”. *Kazakıstanda Dini Bilim Beriv Meseleleri*. 305. Türkistan, 2011.
- JÜSİPOVA, A.R. *Din Jane Kazirgi Zaman, Jastarga Dini Agartuv Kajet*. Astana, 2014.
- KAMALOV, Bakıtcın. “Din: Destr Jane Dayek”. *Sır Boyı*. Erişim: 02 Nisan 2019. <https://syrboyi.kz/suhbat/18860-dn-dstr-zhne-dyek.html>.
- KAPLANKIRAN, İbrahim. “Ana Dili Eğitimi Dergisi Journal of Mother Tongue Education Kazakistan Cumhuriyetinde Eğitim Sisteminin Tarihi Seyri ve Günümüzdeki Yapısı” 5 (2017): 31-47.
- “Kazakistan Respublikası Ultık Ekonomika Ministrliğı Statistika Kamiteti”. Erişim: 11 Kasım 2018. http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/perepis?_adf.ctrl-state=15yxkhhour_51&_afLoop=966432210822020#%40%3F_afLoop%3D966432210822020%26_adf.ctrl-state%3D13y5d7ya9n_43.
- “Kazakistan Respublikası Ultık Ekonomika Ministrliğı Statistika Kamiteti”. Erişim: 12 Aralık 2018.
-

http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersPopulation?_adf.ctrl-state=6ni8q6nl_72&_afLoop=243568246676082#%40%3F_afLoop%3D243568246676082%26_adf.ctrl-state%3Du72a6cz7k_4

“Kazakistan Respublikasının Prezidenti -Elbası N.A. Nazarbaevtiñ ‘Kazakistan 2050’ Stretkyası Kalıptaskan Memlekettiñ Jaga Sayası Bağıtı Attı Kazakistan Xalkına Joldavı”. Erişim: 16 Aralık 2018. http://www.akorda.kz/kz/events/astana_kazakhstan/participation_in_events/kazakistan-respublikasynyn-prezidenti-elbasyn-nazarbaevtyñ-kazakistan-2050-strategiyasy-kalyptaskan-memlekettin-zhana-sayasy-bagyty-atty-kaza.

MAYMAKOV, Ğ. *Kazırgı Zamandağı Dintanuv Neğizderi, Almatı*. Almatı, 2012.

MERT, Hamdi. *Hoca Ahmet Yesevi Hayatı, Fikirleri, Hizmetleri*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesine Yardım Vakfı Bilgi Yayınları, y.y.

MÜSLİMOV, M. “Dini Bilim Berivdi Kolga alıv-Jarkın Bolaşakka Bastar Jol”. *Kazakistan Respublikası Koğamdık Damu Ministrılıgı Kogamdık Kelisim Kamitetiniñ Dini Mesleleri jönindegi Gilmi-Zerttev Jane Taldav Ortalıgı*. Erişim: 10 Aralık 2018. <http://www.niac.gov.kz/kz/religiovedcheskie-issledovaniya/item/1405-dini-bilim-berudi-ol-a-alu-zhar-yn-bolasha-a-bastar-zhol>.

NADIROVA, Gulnar - Kaliyeva, Shynar - Mustafayeva, Anar - Kokeyeva, Dariga - Arzayeva, Maiya - Paltore, Ykhtiyar. “Religious education in a comparative perspective: Kazakhstan’s searching”. *Anthropologist*. 2016. https://doi.org/10.1057/9780312376208_1.

OMELICHEVA, Mariya Y. “Islam in Kazakhstan: A survey of contemporary trends and sources of securitization”. *Central Asian Survey*. 2011. <https://doi.org/10.1080/02634937.2011.567069>.

ORAZBAY, Sercan. “Kazakistan Desturli Dini Men Töl Tarixiniñ Özektı Meseleleri”. *Memleket-Din Katnası Meselesi*. 208. Türkistan, 2013.

PODOPRIGORA, Roman. “School and Religion in Kazakhstan : No Choice for Believers School and Religion in Kazakhstan : No Choice for Believers”. *Journal of School Choice* 12/04 (2018): 1-17. <https://doi.org/10.1080/15582159.2018.1524425>.

SANDIBAYEV, Zhalgas. “Günümüzde Kazakistan’da İslam”. *Kastamonu Eğitim Dergisi* 22/1 (2014): 214-222.

SAYFUNOV, Bavırjan. *Adet-Gurup Ugumdarının Dini Meni, Kazakistan Desturli Dini Men Töl Tarixiniñ Özektı Meseleleri*. 2013.

TURGANKULOV, T. "Kazakistan Desturli Dini Men Töl Tarixinıg Özekti Meseleleri". *Kazakıstandağı Dini Ahvaldıǵ Kürdeleniv Protessessterine Eser Etivşi Faktırlar*. 100. Türkistan, 2013.

"zakon.kz". *Уроки религиоведения в казахстанских школах не дают должного эффекта*. Erişim: 12 Aralık 2018. <https://www.zakon.kz/4630421-uroki-religiovedeniya-v-kazakhstanskikh.html>.

ZENGİN, Mahmut Badagulova, Zhansaya. "Religion and Religious Education in Kazakhstan". *Karaelmas Journal of Educational Sciences* 5 (2017): 49-63.

"Государство и Религия". *Религиозные Объединения в Республике Казахстан* 4 (2012).

"Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан". *Закон Республики Казахстан от 11 октября 2011 года № 483-IV*. Erişim: 10 Aralık 2018. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000483>.

"Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан". *Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III. Глава 1, Статья 3, Статья 28*. Erişim: 07 Kasım 2018. http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z0700000319_.

"Конституция Республики Казахстан Раздел I. Общие положения Статья 1. 1." Erişim: 10 Aralık 2018. <http://www.constitution.kz/razdel1/>.

Кудряшова, Ольга. "Учредителем газеты «Курсив»". *Сколько стоит частное образование в Казахстане?...* Erişim: 10 Aralık 2018. <https://kursiv.kz/about%0A>Копирование возможно только при ссылке на Kursiv.kz.

"Министерство юстиции Республики Казахстан". *Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года N 319 Об образовании*. Erişim: 10 Aralık 2018. <http://www.adilet.gov.kz/ru/node/988>.

"Съезд Лидеров Мировых И Традиционных Религий". *Анализ религиозной ситуации в Казахстане*. Erişim: 20 Aralık 2018. <http://www.religions-congress.org/content/view/151/35/lang,russian/>.

"трудовая слава", сафакулевская районная газета". Erişim: 28 Aralık 2018. <https://trudsaf.ru/news/novosti/yazykom-cifr-skolko-nas>.

THE FACTORS AFFECTING NEGATIVE EDUCATION IN THE MEDITERRANEAN INSTITUTIONS IN KAZAKHSTAN

İlyas ERPAY^a

Extended Abstract

The first years of independence and the first years of independence In the Republic of Kazakhstan, the increase in the interest of the people deprived of religious education in religion and the intensification of the activities of the foreign missionaries revealed the importance of religious and religious education in the country. One of the most important issues for Kazakhstan seems to be the development of religion-state relations within the framework of secularism. In the first years of independence, associations and institutions in autonomous structures and the necessity of arranging religious relations with the state after the religious activities left to the people revealed the necessity of the state institutions to get the authority on religious education. In this context, the state intervened in the years leading up to the religion issue which was left behind in the first years of independence, and made important decisions in order to regulate the relations of religions and sects with each other and with the state. After its sovereignty, Kazakhstan has defined itself as a state that respects the freedom of secular, democratic, social, religious and conscientiousness. In recent years, Kazakhstan has been structuring religious activities and religious education in accordance with the constitution and laws of the state. In Kazakhstan, Kazakhstan is a multinational and multi-religious state, where the majority of the population belongs to İslâm and Orthodox Christianity, other nations and religions continue to exist, and this situation is perceived as a source of wealth. The Constitution of Kazakhstan and the ları Religious Service and Religious Institutions çok law have been the greatest guarantee for a wide range of religious and ethnic groups living within the country.

^a Asst. Prof., Siirt University Theology Faculty, ilyaserpay@hotmail.com

As a result, when religion is examined in the perspective of gün education yapı in the country, religious education has been started to be made in formal education institutions even though limited. In higher education institutions, faculties and departments were opened for the training of religious scholars. As a matter of fact, it is of particular importance that the studies carried out in Kazakhstan and the methods applied in other countries are examined and put forward. In this study, the current religious situation in Kazakhstan and the religious education in secondary education were examined and the factors affecting and influencing the making of formal religious education in secondary education institutions were discussed and suggestions and rationale were presented.

Values that maintain societies need to be passed on from generation to generation. In this way, the connection between generations can be established and national culture and consciousness can be maintained. In this sense, the political pressure, which has been going on since three centuries in the territory of Kazakhstan, has been removed from the national character, thought and values. Along with independence, it makes an extraordinary effort to raise the language, history, civilization and religion of the people. The work done in this context is admirable.

The political, legal and cultural reforms of independent Kazakhstan have been the main factor determining the religious policy and religious education in the country. The Constitution of Kazakhstan guarantees the rule of law, freedom of religion and conscience. Within the framework of the laws which are based on this constitution and related to it, official mechanisms have been set up to carry out the religious affairs in the country. Sub-organizations related to these mechanisms have been made operational. However, the point of re-evaluation of the situation and taking place in formal education institutions should be considered in terms of religious education. Teachers who teach Chemistry, Mathematics and History courses are educated through various pedagogical infrastructures and learn the concepts and methods of educational sciences. These areas are trying to provide the methods of education with the right methods. Teachers who teach gin religious education should also have sufficient qualifications, have a substructure of religious teaching methods, are away from superstitions, and should be qualified educators.

The Republic of Kazakhstan has adopted the principle of secularism. There is nothing as natural as interpreting the laicism related to it in its own way and putting it into practice in its own way. However, the subject of religious education in the formal education is not against the principle of secularism. On the contrary, the state's religious education by placing it on a scientific basis provides a suitable environment for the understanding of religion as

well as the implementation of secularism. The principle of religion and secularism has to carry out their functions in their own media without being superior to each other, preventing each other from obstructing or restraining. Only in this way can a healthy perception of secularism and religious understanding be established.

Keywords: Religious Education, Kazakhstan, Formal Education. Negative Factors in Religious Education, Formal Religious Education.

